

Вишња Б. ВИШЊЕВАЦ*
Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 19. 11. 2024.
Прихваћен: 27. 2. 2025.

ПАРТИЦИПИ КАО ВРСТА РЕЧИ У ГРАМАТИКАМА ИЗ СЛАВЕНОСРПСКЕ ЕПОХЕ: ОД МОРФОСИНТАКСИЧКИХ ФУНКЦИЈА КА ТЕОРИЈИ

У овом раду полази се од теоријских дефиниција партиципа у различитим грамати-
кама из славеносрпске епохе да би се установило у којој мери је уочљив утицај граматика
руског језика на српске граматичаре у наведеном периоду. Полазећи са русистичког аспек-
та, анализирају се својства партиципа која су претрпела доминантан утицај руског језика.
Истовремено се разматра однос теоријског оквира партиципа и њихових синтаксичких
функција.

Кључне речи: славеносрпски језик, руски језик, граматике, партиципи.

0. У раду се проверава статус партиципа у оквирима морфолошке поде-
ле на врсте речи. Истовремено се из угла врста речи, али и њихових синтак-
сичких функција, разматрају дефиниције и објашњења партиципа у српским
граматикама с краја XVIII и из прве половине XIX века како би се посматрао
однос између језичке теорије и говорне праксе и да би се установило у којој
мери је уочљив утицај граматика руског језика на српске граматичаре у сла-
веносрпској епохи. Корпус за истраживање чине граматике Аврама Мразо-
вића, Димитрија Милаковића, Петра Нинковића, Павла Соларића и Георгија
Захаријадиса. Поред тога, у разматрање смо узели и граматике руског језика
Мелетија Смотричког, Михаила Ломоносова, Николаја Греча и Александра
Востокова.

Када је реч о језичким нивоима у граматицима српског језика из прве по-
ловине XIX века, И. Бјелаковић наводи (2016: 63) да оне у први план стављају
морфологију. Ову тврдњу поткрепиће и наше истраживање у погледу функ-

* visnja.visnjevac@ff.ues.rs.ba; <https://orcid.org/0009-0004-0392-5890>

ција партиципа, односно њиховог синтаксичког плана, који у анализираним граматицама у великој мери изостаје.

1. На самом почетку размотрићемо Граматику Аврама Мразовића (издање из 1811. године). На основу категорије стања (рус. залог), аутор дели партиципе на активне, радни садашњег и прошлог времена, и пасивне, у које убраја трпни садашњег времена и рефлексивни глагол, *чудацијѝса*, али у наведеном примеру овај глагол не карактерише пасивно значење¹ (у преводу би то била конструкција *онај који се чуди*)². Дакле, приликом поделе, аутор у трпне облике не убраја и трпни партицип прошлог времена, али га у даљем тексту, у одељку о начину грађења, наводи. У поглављу о глаголима А. Мразовић трпне партиципе илуструје рефлексивним формама радних партиципа: садашње време *питаајѝса*, *питаюцијѝса*, *-ааѝса*, *-ееса*; прошло време *питавыйѝса*, *питавиѝѝса*, *-ааѝса*, *-ееса*; непредјелноје³ време *питавыйѝса*, *напитавиѝѝса*, *-ааѝса*, *-ееса*, будуће време *напитаајѝса*, *напитаюцијѝса*, *-ааѝса*, *-ееса*, али наводи и трпне партиципе: садашње време *питаемый*, *-аа*, *-оѝ*; прошло време *питаный*, *-аа*, *-оѝ* непредјелноје време *напитаный*, *-аа*, *-оѝ* будуће време *напитаемый* *-аа*, *-оѝ*. Рефлексивне форме радног партиципа садашњег и прошлог времена као трпне партиципе наводи и П. Соларић у својој граматици: садашње време *пытай се*, *пытаюѝѝ се*, *-ѝааѝсе*, *-ѝеѝсе*, као и трпни партицип садашњег времена *пытаемый*, *-аа*, *-оѝ*; прошло време *пытавыйѝсе*, *пытавиѝѝѝсе*, *-ѝааѝсе*, *-ѝеѝсе*, као и трпни облик са суфиксом *-н* *пытаный*, *-аа*, *-оѝ*; будуће време *пытатисѝ имѝѝ* или *имѝѝѝѝѝѝ*, *-ѝаа*, *-ѝеѝ*, и *другда питаемый*, *-аа*, *-оѝ*. Сложене форме за будуће време партиципа код П. Соларића, као и код Г. Захаријадиса, укључене су под утицајем граматике М. Смотричког (1755: 286). Даље А. Мразовић у оквиру категорије времена истиче да партиципи имају 4 времена: садашње, прошло, непредјелноје⁴ и будуће време, при чему за последња два наводи примере са глаголима свршеног вида: непредјелноје време *напитаый*, *прочетиѝѝѝѝѝѝ*, *сотвореный*, будуће време *напитаајѝ*, *прочтыйѝѝѝѝѝѝ*, *возмоѝѝѝѝѝѝ*, *сотвориѝѝѝѝѝѝ*, *сотоворимый*. Овде можемо повући паралелу са руским граматицама, са Ломоносовљевом граматицом у којој је категорија вида била изузетно доминантна. Током историјског развоја руског језика категорија глаголског вида јесте била далеко доминантнија у односу на време, што је за последицу имало стање у савременом руском језику у којем вид условљава облике за садашње и будуће време, али је код М. Ломоносова она била посебно истакнута. Аутор је (Ломоносов 1755: 106, 131, 133) на основу вида глагола издвојио десет времена, па тако нпр. говори о три облика за давнопрошло време, од којих је једна форма глагол несвршеног вида са суфиксом *-ива-/-ыва-*, који је карактеристичан за процес имперфективизације. Таква концепција категорије времена пренела се и на

¹ Уп. са П. Нинковићем у примеру *спаватьѝѝѝѝѝѝ хаѝѝѝѝѝѝ* (види т. 3).

² М. Ломоносов (1755: 136) наводи да многи неправилно употребљавају рефлексивни глагол уместо трпног.

³ Види напомену бр. 4.

⁴ А. Мацановић објашњава да је реч о глаголском времену „које реализује у потпуности завршену радњу или стање, а аутор своју дефиницију поткрепљује примерима аориста и перфекта свршених глагола” (Мацановић 2018: 252).

партиципе, па тако М. Ломоносов разликује форме *двигавишій* (прошедшее неопределенное) и *двигнувишій* (прошедшее однократное); исто је са трпним партиципима: *двиганый* (прошедшее неопределенное) и *двинутый* (прошедшее однократное). И код А. Мразовића будуће време партиципа представљају глаголи свршеног вида. Да А. Мразовић глагол несвршеног и свршеног вида (добити путем префиксације) користи за два различита времена, видимо и по примерима за партиципе: *творити*, партицип садашњег времена *творяй*, *творящий*; партицип прошлог времена *творивый*, *творивший*, *творивший*; партицип непредјелног времена *сотворивый*, *сотворивший*, *сотворивший*, партицип будућег времена: *сотвориай*, *сотвориай*. И у Граматици М. Смотрицког (1755: 145) наводе се примери за радни партицип будућег времена са префиксалним глаголима: *сотвориай*. Поред тога, А. Мразовић је из граматике М. Смотрицког преузео предлоге помоћу којих се гради будуће време (*оу*, *изъ/съ*, *во со*, *на*, *оу*, *по*, *при*, *за*, *вос*, *рас*) односно реч је префиксима и префиксалним глаголима свршеног вида, а у руском језику, самим тим ради се о простом будућем времену. Стога можемо рећи да се у Мразовићевој граматици утицај руских граматика огледа у категоријама вида и времена, а које карактеришу и партиципе⁵. Говорећи о употреби партиципа, у оквиру посебног одељка, аутор наводи (Мразовић 1811: 177–178) примере у којима су радни партиципи употребљени у одређеним синтаксичким функцијама. Тако је радни партицип садашњег времена употребљен у конструкцији двоструки акзузатив (види т. 5): *видѣхъ тѣ подѣ смоквицею съдѣща*. У једном од наредних примера, у оквиру исте синтаксичке функције, аутор конструкцију двоструки акзузатив са радним партиципом прошлог времена трансформисао у временску реченицу: *азѣ слышахъ тѣ, дѣти Грамматѣки оучившиа* → *азѣ слышахъ тѣ, когда дѣти Грамматѣки оучилъ еси*. Даље аутор наводи пример за радни партицип прошлог времена у функцији апсолутног датива, истичући да је реч о апсолутном дативу, који трансформисао у временску реченицу: *Иисѣ рождишѣсѣ, прѣдоша волсѣи* → *егда Иисѣ родилсѣ, прѣдоша волсѣи*. А. Мразовић наводи пример и за специфичну, мешовиту, односно атрибуско-адвербијалну функцију радних партиципа која се двојачко интерпретира, па се, приликом трансформације, може употребити и односна реченица са одговарајућом глаголском формом у предикату и конструкција са глаголским прилогом (види т. 5): *Петрѣ, любѣй Бога, творитѣ заповѣди* → *Петрѣ, иже любитѣ Бога*. Аутор је овако употребљен партицип трансформисао у атрибутску реченицу, док би друга могућност, у оквиру конструкције са глаголским прилогом садашњим, гласила: *Петар, волећи Бога*. О мешовитој функцији у језику Срба током XIX века писала је Љ. Суботић (1984), а овако употребљени примери посведочени су и у староруском језику (Вишњевац 2022: 78–82, 137–140, 257). Ова функција је занимљива и са теоријске тачке гледишта будући да су граматичари славеносрпске епохе одвојили глаголске прилоге од партиципа.

⁵ О категорији глаголског вида у историјском развоју руског језика види Вишњевац 2017.

2. Граматика Димитрија Милаковића из 1838. године писана је под доминантним утицајем руског језика, на шта се у литератури раније указивало (Гутков 1974–1975: 57; Бјелаковић 2016: 57). Када је реч о партиципима, образац на који се аутор угледао је *Руска граматика* Николаја Греча из 1827. године. Разлика у односу на друге граматике, како је истакла К. Стаменковић (2022: 100), јесте то што је Д. Милаковић у партиципе прошлог времена укључио и некадашњи партицип на *-л*, тј. радни глаголски придев, за који наводи и употребу, односно својеврсне функције. К. Стаменковић објашњава да то представља „архаизацију у односу на претходнике, који га посматрају искључиво као „формант” за грађење сложених глаголских облика, не помињући га при дескрипцији осталих партиципских форми” (Стаменковић 2022: 100). Овај облик употребљава се као саставни део прошлих времена у конструкцији са глаголом *бити*, што представља његову предикатску функцију, и са везником *бы*: *я самъ знао, я самъ было знао, да бѣхъ знао, я бы знао*⁶. *Исту функцију уочавамо и у склопу будућег времена, са глаголом будемъ: ако знао будемъ*, али се употребљава и у значењу „буди кога времена”: *или пѣвао, или плакао, садъ ми є исто; та радѣо, та не радѣо, умреѣшь*. У одељку о глаголима наводи се да се овај облик може употребљавати и самостално „кадъ кому желимо добра или зла, кад кога благосиљамо или кунемо или кадъ коме за што пребацуемо: нпр. *Богъ те живѣо; не веселѣо се; не дошао живѣ до куће*” (Милаковић 1838: 114). У оваквим примерима реч је о оптативима, који су, како објашњава Р. Маројевић, прва иновација у систему врста речи настала у историјском развоју српског језика, а настали су „од једне семантичке категорије партиципа на *-лѣ* у предикативној функцији. Ограничени су на клетве, заклетве и благослове” (2010: 102). Такви су примери: *јади га убили, Бог га убио, Живели!*

Говорећи о трпним партиципима, Д. Милаковић каже да ови облици имају само прошло време, наводећи примере за атрибутску функцију⁷: *позлаћеный столъ, начетый хлѣбъ, исписана књига*. Међутим, у додатку шестој глави (што је такође под утицајем граматике Н. Греча) аутор говори о трпним глаголима који су заправо кратки трпни партиципи или глаголски придеви („у усѣченом окончанію”) у конструкцији са глаголима *бити* и *бы-*

⁶ Руски граматичари наводе да у руском језику не постоје посебне форме за кондиционал, већ се значење овог облика исказује употребом индикатива и везника *дабы, когдабы, естъ ли, буде* и др. (Ломоносов 1755: 106) или употребом прошлог времена индикатива и везника *бы, чтобы, дабы, да* итд. (Греч 1827: 249). Кондиционал као посебан облик постојао је у староруском језику, а градио се од аориста глагола *бити* и партиципа на *-л*. Током историјског развоја, а већ у периоду староруског језика, форме аориста глагола *бити* губе везу са субјектом и центар ове конструкције постаје партицип на *-л*, што доводи до тога да се сачувала само форма *бы*, по пореклу 2–3. лице јединице аориста, а која постаје речца за творбу кондиционала (Иванов 1990: 350–351). Под утицајем руских граматика Милаковић наводи (1838: 108) да ни у српском језику не постоји кондиционал, већ се значење овог облика исказује употребом индикатива са везницама *да, ако, кадъ, бы, нека* итд. а понекад и без везника.

⁷ Утицај руског језика на Милаковићеву граматику огледа се и у употреби инструментала којим се у пасивним конструкцијама исказује агенс: *книга написана учителѣмъ*. Аутор наводи и пример у којем је агенс исказан и конструкцијом од + кога, својственом српском језику: *дѣте укорено одъ отца* (Милаковић 1838: 194; 196).

вати⁸. Реч је, дакле, о предикатској функцији трпног партиципа: *Призренъ сазиданъ є у старо доба; Црна гора неколико пута бывала є харана; Турцы были су разбієни у Мартинићима 1796 године; ова књига биће напечатана брзо*. Аутор је изоставио пример са трпним партиципом садашњег времена, који се наводи у граматици Н. Греча, док су остали примери делимично модификовани (код Н. Греча се спомиње Кијев, код Д. Милаковића Призрен и сл.), а последњи наведени пример је идентичан као код Н. Греча. За трпни партицип садашњег времена (у одељку о глаголима) аутор каже да се „у нашим гдѣкоима књигама” он употребљава, нпр. *уважаємый, почитаємый, избираємый, скланяємый*, али да ће време показати да ли ће се то у језику прихватити. Трпне глаголе аутор поистовећује са трпним партиципима (прошлог времена) у кратком облику, при чему наводи и примере за будуће време: *бићете карани одъ родителя; наша кућа биће продана брзо*, док претходно, у одељку о партиципима, истиче да трпни партиципи имају само прошло време. Дакле, на основу наведеног може се извести закључак да у Милаковићевој граматици трпни партиципи у дужем облику, у атрибутској функцији имају само прошло време, док трпни партиципи у краћем облику, у предикатској функцији имају прошло, садашње (*ты често бываєшь преко-ренъ*) и будуће време. Аутор је, значи, издвојио трпне глаголе, односно трпне партиципе у краћем облику у предикатској функцији, што је утицај руског језика. У Гречевој граматици (1827: 352) наводе се примери за дуги облик трпног партиципа уз именицу, односно упућује се на атрибутску функцију, нпр. *избалованное дитя, прочитанная книга*, а краћи облици употребљавају се у конструкцији с помоћним глаголима, односно указује се на њихову предикатску функцију, нпр. *дитя (есть) избаловано, книга (была) прочитана*, а исто је и у савременом руском језику, у којем у предикатској функцији могу бити само краће форме партиципа, с тим што је копула *есть* елидирана. А. Востоков у својој Граматици наводи (1845: 56) да трпни партиципи имају наставке деklinације, тј. придевске промене, а то су дуги облици у атрибутској функцији: садашње време *-мый, -моя, -мое, -мые, -моя*, прошло време: *-нный, -нная, -нное, -нные, -нная / -тый, -тая, -тое, -тые, тья: надѣваемый, надѣванный, надѣтый кафтанъ*, и наставке конјугације, а реч је о кратким формама у предикатској функцији, у конструкцији са помоћним глаголом, у сад. времену: *-мъ, -ма, -мо, -мы*, у прошлом времену *-нъ, -на, -но, -ны / -тъ, -та, -то, -ты кафтанъ былъ надѣваемъ, надѣванъ, надѣтъ*. И А. Мразовић наводи (1811: 118) да се трпни глаголи граде од дјејепричастија на *-емъ* и *-нъ*, односно партиципа у краткој форми, додавањем глагола *есмь* и *бываю: питаемь есмь, питањъ быхъ*.

3. Граматика Петра Нинковића из 1848. године издваја 8 врста речи изостављајући партиципе. Не дефинишући партиципе у погледу врсте речи, аутор о њима даје врло мало информација, при чему запажамо извесне недоследности. Наиме, у кратком пасусу од свега две реченице и два примера П. Нинковић трансформише радни партицип садашњег и прошлог времена

⁸ У граматици Н. Греча наводе се глаголи *быть* и *стать* (Греч 1827: 357).

у односне реченице, упућујући тако на њихову атрибутску функцију (*полазетъем прїятелью*, тј. *прїателю, кои полази; бывшїй кнезъ*, тј. *кнезъ, кои е было*). Аутор наводи да иста употреба, односно атрибутска функција, карактерише и трпни партицип, илуструјући то примерима *оратъа нѣва*, тј. *нѣва коя се оре*, трансформишући тако облик *оратъа* у форму рефлексивног пасива, и *спаватъе халъине*, тј. *халъине у коима се спава*. Дакле, као пример за трпни партицип у теоријском делу граматике аутор наводи *оратъа нива*, док у примерима за глаголске облике наводи трпни партицип глагола *орати*, у дужем и краћем облику, *ораный, -а, -о* и *оранъ, -а, -о*, а радни партицип садашњег времена гласи *орутый, -а, -е* (Нинковић 1848: 73). И у делу о начину грађења партиципа, а у поглављу посвећеном глаголима, аутор објашњава да трпни партицип карактерише суфикс *-ан, -ен, -ат* и *-ет*. П. Нинковић је као трпне облике употребио специфичне форме придева на *-ћи*: *орући* и *спаваћи*. Р. Бошковић (1950: 131) објашњава да су придеви на *-ћи, -њи* и *-ни* настали од глаголских именица у дативу на *-теи* и *-неи* и да су били придеви на *-ъ*, након чега су ступили у везу са инфинитивима поред себе и постали придеви на *-тъѣ, -нѣѣ* а у последњој фази скратили су свој општи део, па су данас њихови суфикси *-аћи, -ићи, -ани*. П. Нинковић је формирао трпни облик од глагола *спавати* који није прелазни глагол, па је у наведеном примеру реч о безличној форми. Трпне партиципе од непрелазних глагола срећемо и у примерима попут: *лећи, лежен/леженный, пасти, паднут/паднутый* (види и Стаменковић 2022:101).

4. За разлику од осталих граматичара, Павле Соларић у својој Граматици из 1831. године указује и на атрибутску функцију причастодјетија, односно некадашњег партиципа на *-л*, а потом радног глаголског придева. Аутор наводи (2020: 222) да примери попут *зрелый, окорелый, врелый, гнѣпый* итд. који се употребљавају као придеви имају степене поређења. У савременом руском језику примери као што су *зрелый, спелый*, по пореклу некадашњи партицип на *-л*, адјективизирани су (ИГРЯ 1982: 124). Указујући на степене поређења код неких радних партиципа садашњег времена, П. Соларић наводи пример за суперлатив са суфиксом *-ейш-*, карактеристичним за руски језик: *могућий, могућниѣй, могућниѣйшїй*. Говорећи о граматици П. Соларића, М. Окука истиче да Соларић није дао одговоре на многа питања, између осталог „и на то шта му значе страдална причастија” (Окука 2020: 174).

5. У Граматици Георгија Захаријадиса (1832), као и у Мразовићевој граматици (види т. 1), вид одређује време, што је несумњиво утицај граматика руског језика: садашње време *раждаю*, будуће време *рожду*, што се преноси и на партиципе. Аутор наводи (1832: 175–176) да неки глаголи граде причастије на *-иѣй*, тј. радни партицип прошлог времена и од будућег времена: *рождиѣй, родивиѣй*. Говорећи о партиципима будућег времена, аутор као један облик, поред сложене конструкције са партиципом глагола *имати* и инфинитивом: *титати имуѣй*, наводи и примере са префиксалним глаголом, уз објашњење да су у неким примерима партиципи будућег времена исти као и партиципи садашњег времена, само им се додају предлози (реч је, заправо, о префиксима): садашње време *твориѣй*, будуће време *сотвориѣй*.

Оно што бисмо још издвојили у Захаријадисовој граматичи јесу тзв. причастодјетија⁹, тј. глаголски придеви будућег времена, нпр. *питати* — *питателенъ* (граде се од инфинитива помоћу суфикса *-еленъ*), а који се употребљавају у предикатској функцији: *Читителенъ ми естъ Їсократа; Читителна ми естъ похвала Їсократа ѿ Еленъ*. Утицај руског језика уочљив је приликом трансформације ових облика у безличне реченице са глаголом *подобати*: *Подобаетъ ми читити Їсократа / Подобаетъ ми читити похвалу*. Исту трансформацију причастодјетија у безличне реченице са глаголом *подобати* налазимо и у Мразовићевој граматичи (1811: 179): *творити* → *подобаетъ творити; ително ми естъ* → *подобаетъ ми ити*. Поред тога, Г. Захаријадис наводи да су то причастодјетија будућег времена, а граде се од инфинитива глагола несвршеног вида, док претходно наводи да се будуће време партиципа формира од префиксалних глагола (он каже са предлозима, а заправо је реч о префиксима). С друге стране, и А. Мразовић објашњава (1811: 150) да се причастодјетија граде од инфинитива и садашњег времена, што имплицира да је аутор изједначио несвршени вид са садашњим временом: *питати* — *питателенъ*. Попут А. Мразовића, Г. Захаријадис у посебном поглављу, у оквиру синтаксе, разматра синтаксичке функције партиципа. Поред супстантивне (види т. 6), аутор наводи примере за следеће функције (Захаријадис 1832: 240–243): а) адвербијална функција, у оквиру које радни партицип прошлог времена трансформише у 2. лице једнине императива и у временску реченицу: *Воставъ иди* → *востани и иди; Призваше ихъ, заповѣдаша има ѿнюдѣ не просвѣщавати, ниже учити ѿ имени Іисусовѣ* → *когда призваша*; б) мешовита атрибутско-адвербијална функција (види т. 1), у којој радни партицип прошлог времена трансформише у узрочну реченицу са формом аориста у предикату: *И та вѣ той часѣ приставши, исповѣдаше сѧ Господевѣ* → *и та понеже вѣ той часѣ приста*; в) предикатска функција: *Ѹ селѣ будещи человекѣ лова*, у оквиру које би се радни партицип садашњег времена могао трансформисати у форму футура I: *ловиѣши*; г) атрибутска функција, у којој је употребљен радни партицип садашњег времена: *Скорбѣ и тѣсноста на всаку душу человека, творцагѣ злое; Не завиди творцагѣмъ беззаконѣ*. Аутор наводи примере и за конструкцију двоструки акузатив (види т. 1) са трпним партиципом прошлог и радним партиципом садашњег времена: *Не видѣхъ праведника вставлена, ниже сѣмене егѣ просѣща хлѣбѣ; Суца подѣ смоквицѣю видѣхъ та*; д) Посебни одељак посвећен је апсолутном дативу, за који аутор објашњава да се, будући да означава време, трансформише у временску реченицу. У оквиру функције апсолутног датива употребљени су радни партиципи прошлог и садашњег времена: *Іисусу рождишусѧ вѣ Вилеємѣ, се волсѣ ѿ востѣкѣ прѣидоша во Їерусалимѣ; Сердцу веселѣшу сѧ, лице цвѣтетѣ: вѣ печали же суцу, сѣтуетѣ; Прейде сѣнь законнаѧ, благодати пришедши*. На крају поглавља о синтаксичким функцијама партиципа аутор истиче: „Не самѣ дателни, но и именителни самостоѧтелни находе се у Славенскомѣ езѣку, какѣгодѣ и у Еллинскомѣ. На пр. Тогда изволи сѧ апо-

⁹ Уп. са А. Мразовићем (види т. 1).

столѡмѣ, и старцемѣ со всею церковію, избравше мужа ѿ нихѣ, послати во Антіохію. [...] Но самѡ дателни есу ѿ учителя Грамматіке канонизирати, а именителни сматраю се каѡ нарѣчїе языка” (Захаријадис 1832: 243).

Дефинишући партиципе као посебну врсту речи, Г. Захаријадис каже да су то придеви изведени од глагола. Даље у поглављу о партиципима аутор наводи да партиципи имају карактеристике имена и глагола, а као једну од карактеристика имена наводи „склоненїе”, тј. деκлинацију. Тек у даљем тексту Г. Захаријадис каже да се партиципи мењају по придевској деκлинацији, односно партиципи су најпре врста речи са једним карактеристикама имена, укључујући и деκлинацију, а другим карактеристикама глагола, а нешто касније аутор их везује за придеве, као део имена.

6. Са тим у вези на крају ћемо указати на следеће: све анализиране граматике славеносрпске епохе партиципе изједначавају са придевима, због чега скоро сви аутори полазе од атрибутске функције, изузев Г. Захаријадиса који наводи пример за супстантивну функцију партиципа. С друге стране, како објашњава Р. Маројевић (2010: 99–100) партиципи су, као хибридна врста речи, настали у првој подели речи на врсте када се су формирала и имена. Тек у другој фази имена се деле на именице и придеве, и када придеви развију своју придевску деκлинацију, они ће је пренети на партиципе. О томе нам сведоче и примери у староруском језику у којима су се партиципи употребљавали како у форми неодређеног вида, односно мењали су се по именичкој деκлинацији, тако и у форми одређеног вида, односно мењали су се по придевској деκлинацији (види Вишњевац 2022). Стога су, с дијахронијске тачке гледишта, партиципи глаголско-именска врста речи, због чега је супстантивна примарна функција партиципа. Г. Захаријадис у својој граматици (1832: 3) наводи пример у којем су радни партиципи супстантивно употребљени: *Сѡклеветай убогаго раздражаеть сотворишаго и / Ко ѡклеветава сиромаша, раздражава, онога кои є сотворио нѣга*. Облик *сотворишаго* је преведен на одговарајући начин, употребом показне заменице *онај* и односне реченице са перфектом у предикату: *који је створио*, а радни партицип садашњег времена трансформисан је у субјекатску реченицу *Ко ѡклеветава*, док би приликом трансформације супстантивне функције партиципа конструкција гласила: *онај који ѡклеветава*. У посебном поглављу о синтакси (види т. 5) аутор пример за радни партицип садашњег времена у супстантивној функцији трансформише у атрибутску реченицу без показне заменице: *Любай неправду, не навидитъ свою душу* → *иже любитъ*. У оквиру супстантивне функције показна заменица *онај* може бити елидирана (Маројевић 2005: 452–454).

Имајући у виду дијахронијско полазиште, а посматрајући партиципе као глаголско-именску врсту речи, поставља се питање због чега граматике славеносрпске епохе нису узеле у разматрање супстантивну функцију партиципа, посебно граматике које су претрпеле снажан утицај руског језика. Управо овакви примери, у којима су партиципи самостално употребљени, а не у атрибутској функцији, у оквиру које се везују за именску реч уз коју стоје, упућују нас на њихову супстантивну функцију, до чијег значења дола-

зимо трансформацијом у конструкцију *онај* + атрибуцка реченица са одговарајућом глаголском формом у предикату, а могу нам помоћи и субјекатске реченице, попут примера *Ко оклеветава*.

7. Анализа је показала да су граматичари српског језика из славеносрпске епохе различито интерпретирали партиципски систем – морфолошке карактеристике партиципа, начин грађења, односно питање суфикса, статус трпних партиципа, као и синтаксичке функције партиципа. Више о синтаксичким функцијама партиципа налазимо у граматикама А. Мразовића и Г. Захаријадиса, у оквиру посебних поглавља, док остале граматике партиципима приступају са морфолошког аспекта, уз мањи број примера на основу којих можемо извести закључак о синтаксичким функцијама својственим партиципима. Ово истраживање показало је колики је утицај руских граматичара на граматике славеносрпске епохе, а указано је и на извесне недоследности приликом дефинисања партиципа.

Извори

- Захаријадис 1832:** Г. Захаријадис, *Славенска грамматика содржаща етимологију и сунтаџисъ*, у Будиму: Писмени Кралџвскога Всеучилища Пештанскога.
- Милаковић 1838:** Д. Милаковић, *Србска грамматика састављена за црногорску младежъ*. Часть прва, у Црној Гори: Книгопечатня Правителя Црногорскога.
- Мразовић 1811:** А. Мразовић, *Руководство къ Славенстѣй грамматицѣ испуваденнѣй во оупотребленіе Славеносербскихъ народныхъ оучилищъ*, въ Будимѣ: Писмени Кралевскога Всеучилища Пештанскога.
- Нинковић 1848:** П. Нинковић, *Грађа за србску граматикѣ*. I. *Србска граматика*, у Београду: Печатано у Правительственной Книгопечатни.
- Соларић 2020:** П. Соларић, *Вход к писменици и језикознанију* (1831), Приредили: И. Бјелаковић, А. Милановић, Ј. Миливојевић, Нови Сад: Матица српска.

ЛИТЕРАТУРА

- Бјелаковић 2016:** И. Бјелаковић, Језикословци и њихове писменице (Структура граматичких приручника „српског” језика у XIX веку), *Теме језикословне у србистици кроз дијакронију и синхронију*, Зборник у част Љиљане Суботић, (ур. Ј. Дражић, И. Бјелаковић, Д. Средојевић), 55–67.
- Бошковић 1950:** Р. Бошковић, О придевима типа *ораћи*, *Наши језик*, I/3–4, 116–131.
- Вишњевац 2017:** В. Вишњевац, О неким староруским глаголима са два вида, *Српски језик*, XXII, 471–488.

- Вишњевац 2022:** В. Вишњевац, *Систем глаголских облика у староруском у поређењу са савременим српским и руским књижевним језиком*, Београд: Чигоја штампа.
- Востоков 1845:** А. Востоков, *Сокращенная русская грамматика Александра Востокова*. Перепечатана съ четвертаго изданія, для употребленія въ заведеніяхъ Московскаго учебнаго округа, съ разрѣшенія высшаго начальства. Изданіе второе безъ перемены, Москва: Въ Университетской типографіи.
- Греч 1827:** Н. Греч, *Пространная русская грамматика, изданная Николаемъ Гречемъ*. Томъ первый, Санктпетербургъ: Въ Типографіи издателя.
- Гутков 1974–1975:** В. Гудков, «Србска граматика» Димитрија Милаковића, *Јужнословенски филолог*, XXXI, 55–66.
- Иванов 1990:** В. В. Иванов, *Историческая грамматика русского языка*. Издание третье, переработанное и дополненное, Москва: Просвещение.
- ИГРЈ 1982:** *Историческая грамматика русского языка. Морфология. Глагол* (под ред. Р. И. Аванесова, В. В. Иванова), Москва: Наука.
- Ломоносов 1755:** М. Ломоносов, *Россійская грамматика Михайла Ломоносова*. Печатана въ Санктпетербургѣ при Императорской Академіи Наукъ.
- Маројевић 2005:** Р. Маројевић, Петар II Петровић-Његош. *Горски вијенац*. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Радмило Маројевић, Подгорица: ЦИД.
- Маројевић 2010:** Структура врста ријечи у савременом српском језику (у поређењу са старославенским и руским), Пале: Универзитет у Источном Сарајеву, Филозофски факултет, Научни скуп: *Интердисциплинарност и јединство савремене науке*, Књига 4, т. I, 99–110.
- Мацановић 2018:** А. Мацановић, *Српска језикословна терминологија у 19. веку*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Окука 2020:** М. Окука, *На путевима стандардизације српског језика и усвајања Вуковог језика и правописа*, Нови Сад: Прометеј.
- Смотрицки 1755:** М. Смотрицки, *Грамматика в пользу и употребление отроковъ Сербскихъ*, Римник.
- Суботић 1984:** Љ. Суботић, *Судбина партиципа у књижевном језику код Срба у 19. веку*, (Прилози проучавању језика), Нови Сад: Институт за јужнословенске језике, Филозофски факултета.
- Стаменковић 2022:** К. Стаменковић, Статус партиципа у српским граматикама из прве половине 19. века, *Прилози проучавању језика*, LIII, 93–111.

Вишня Б. Вишневац

ПРИЧАСТΙΑ КАК ЧАСТИ РЕЧИ В ГРАММАТИКАХ СЛАВЯНОСЕРБСКОЙ ЭПОХИ:
ОТ МОРФОСИНТАКСИЧЕСКИХ ФУНКЦИЙ К ТЕОРИИ

Резюме

В настоящей работе анализируется теоретический подход к причастиям, как особой части речи, и их синтаксическим функциям в грамматиках сербского языка конца XVIII – первой половины XIX вв. Данное исследование проводится на материале славяносербских грамматик в цели уточнения уровня влияния русского языка. Одновременно рассматривается отношение между теоретическими рамками и синтаксическими функциями причастий.

Ключевые слова: славяносербский язык, русский язык, грамматики, причастия.